

то поддържат живота. Ветровете са 24-часов оборотен двигател за циркулация на въздуха. Работи на принципа на различния термичен градиент, който подсигуриява течение от свежи струи кислород в невидимите въздухопроводи на вентилационно-пречиствателна система, имаща зелен филтър от листа на дървета. Къща без комин. В отоплителната и осветителна електрическа система е включено Слънцето. Стени от кал и пясък, с под от пръст. Реки – водопроводи, езера – резервоари за питейна вода, а за отпадните води служат морета и океани, които са утаечни пречиствателни станции с филтри от планктон и корали. Къща без колектор за отпадъци. Дом с дълбоки основи, стигащи до кота земните недра, стъпили здраво върху планетното ядро. През синьо-черното небе на мансардния прозорец космосът пръска светлина по стените в къщата – яйце, боядисана с цветове от спектъра на светлината. Окачени са множество картини на твореца, рамкирал в своите шедьоври нагънати топологични образи, видени през призмата на шарения природен калейдоскоп.

Така нарисуваната къща Земя едва ли ще предизвика особено внимание сред ценителите на високото изкуство, арт критици или световните тържища на картини. „Детско, наивно и примитивно“ – е най-вероятно да чуем от познавачите, посветени в съвременното или в постмодерното изкуство, които налагат трендове в изящните творчества. Нищо екстравагантно и уникално. Няма я аурата на „великото“ произведение с присъщата му хрумка, героично-еротична дързост, вулгарност и радикално визуално задоволство.

От позицията на „метамодерното изкуство“ (Vermeulen, T. and R. Akker. 2010) нещата са различни. В детското поведение, което е чистота и откровеност, няма нищо наивно, защото детето, докато рисува на игра, обръща еднакво внимание на детайла и на общото: докато гледа песъчинка от близо, може да види планетата, на която прохода. В играта то се учи да възприема света такъв, какъвто е, и задава въпрос защо е така. На този въпрос е добре да се отговори повече със симпатия, отколкото със сарказъм.

Изкуството със своя патос, атмосфера, структурирана чувствителност, искреност, прагматичен романтизъм, нравственост, може освен да критикува – присъщо за постмодернизма, но и да предлага алтернативни методи за разрешаване на някои от проблемите на човечеството, намиращо се в ерата на метамодерната култура.

„Метамодернизмът е абсолютен феномен. Съвременният свят е прикован в Бермудски триъгълник, в ъглите на който има три кризи: екология, икономика, геополитика.“ (Истомин, Т. 2015)

Метамодернизмът – термин, въведен от холандските философи Тимотей Вермеулен и Робин ван ден Акер (Vermeulen, T. and R. Akker. 2010) – се опитва да сглобява по нов начин пъзела за природа и общество, направен от късове идеи на модерна и постмодерна естетика, без да се стига до съединяването им. Доскоро новата естетика се е търсила в трептенето между двете крайности, от което образът е неясен.

Фокусирано изображение се постига с корекции на дистанцията от обекта на наблюдение – както при електронния образ, който, погледнат отблизо, е раздробен на пиксели, но гледан отдалече, добива ясни очертания. В търсенето на нова образност в изобилието от култури се налага въвеждането на нова величина за дистанция, за да избягаме от сфуматото при формирането на визия. Отдалечена от пъстротата и многообразието на самоцелно шарени арт продукти, предлагани по рафтовете на ежедневната култура като дразнителни, природната естетика хармонира с индивидуалните нагласи и е избираема.

Предлагам и друга техника за постигне на контрастна визия за концепция относно нова природна култура: въвеждане на множество едновременни вертикални погледи към земното творчество, поле на либералните възгледи. Сканиращите мнения, насочени към ядрото на природата, където се сливат в едно, изграждат 4D представа за концепции с добавена културна и социална реалност. Споделените визии в единен, но свободен интерактивен формат се позиционират в арт галерия за стилове, похвати и течения като природно културно явление, което наричам „Епиреалност“.

От позицията на художник мога с прагматичен патос да сглобявам гледните точки на учени, артисти, философи, политици, икономисти, активисти, идеолози в разказ за Земята. Събрани заедно, те пулсират в максималистичен, пъстър образ – картина оценка за нарушените отношения човек – природа, която предлага корекция. Изкуството е експериментална лаборатория, където върху художествени модели се правят прогнози и се насочва бъдещето, вместо само да се чака то да се случи. Привидно художествената творба е в невъзможност да промени света, да отстоява и да въвежда директно

в социалния живот нови отношения между хора и природа, но за истинското им разбиране и за правенето на изводи е необходимо да се вгледаме именно в картините на художниците. Естетическата теория на съвременността не се намира само в трактатите, фрагментите и бележките. Както през Ренесанса, тя се разкрива в самите произведения на изкуството.

96

Научните разработки и компютърните технологии дават възможност изкуството да гарантира бързи промени в обществените нагласи. То се освобождава от бремето на стиловия тренд или безхарактерност и може да защитава актуални авангардни концепции, включително и свързаните с екологията. Това се гарантира от нови финансови модели при управлението на художествени проекти. Изобразителното изкуство самостоятелно финансира развитието си, с което обявява независимостта си от политическата и пазарната конюнктура. Пример в това отношение е „Фондация за изобразителен синтез“ (ФИС)¹. От създаването си през 2006 г. тя разработва проекти, неудобни за публикуване в голям обем заради това, че са несвойствени за модерни или постмодерни течения в културната политика. През 2010 г. е първото по-мощно издание на един от проектите – „Геоложки пулс“. Публиката тогава негълно разбира новата концепция за развитието на изкуството в метамодерното течение, материализирано в живопис. Успоредно с изложбата можеше да се запознае с описанието на това направление в излезлите по случайна съвпадение, в същата година, разсъждения на теоретичите Тимотей Вермеулен и Робин ван ден Акер, които по-късно се превърнаха в парадигма на мислене за съвременното изкуство.

С подкрепата на проекти, синтезиращи наука и изкуство, Фондацията откликва на обществената нужда от по-задълбочено холистично разбиране за природната сила, преминаваща в качество на живот. Художници и учени са обединени от убеждението, че изкуство, поело социална мисия, може бързо да променя тенденции в обществото, а творбите да имат нова функция. Картините прерастват в капиталова гаранция за неутопично развитие. Освен че са привлекателни с интересно обяснение на света, те притежават атрактивни практически стойности. Произведението има не само художествено и научно значение, а се превръща и във финансов инструмент за обществото, с което се засилва интересът към него.

¹ www.fis.eu.com

Благодарение на иновационните технологии „блок чейн“ във финансовата сфера идеите придобиват финансова независимост. С интегрирането на новите монетарни политики в културата се въвежда ново остойностяване на творбите. Създава се съвременен канал за разпространяване на концепциите в изобразителното изкуство и по-разширено въздействие от конвенционалното. Откровенията послание в творбата (гарантиращо концепцията да бъде лесно разбрана и достъпна) е с повишена популярност и възможност да покачи цената на произведението, отличаващо се с неформални и задълбочени творчески идеи.

97

В акция на 18 февруари 2018 г. ФИС направи стъпка в развитието на съвременните арт практики. От модел за финансова устойчивост произведението се превръща в алтернативна валута. Картини на съвременен художник (в случая мои картини) се обявиха за криптовалута. Разпространението на валутата изкуство се осъществява в оперативна инфраструктура. Появява се нов вид инвестиция в творчеството, търгуем актив². Либерализира се достъпът до изобразителното изкуство. Творбите се превръщат в капитал. Дълбинни възгледи върху природата и изкуството се превръщат в новата „еко валута“.

Техниката на изпълнение включва малко познати научни теории в геологията, които се публикуват за първи път под формата на художествено произведение. Към традиционните арт материали се добавя нова палитра от авангардни научни идеи. Те се смесват в органична амалгама с живописните средства. Превърнали се в художествен колорит, те изграждат особена характерна атмосфера на произведение от нов тип, което наричам епиреалност. В произведението е включено приложение от нова медия – блокчейн информация за концепцията, съдържанието, историята, показванията, различни представяния в медии, форуми, интервюта, стойността на произведението във времето, интелигентни акционни и финансови операции и всичко необходимо за изготвянето на цифров паспорт на метамодерната творба. Изкуството става мобилно, а неговото свободно развитие и независимост са подsigурени от финансова самостоятелност³. Такъв иновативен механизъм може да превърне една утопия за изграждане на съвременни холистични отношения

² www.globalcapital.art

³ www.arts.capital

в обществото в реалност. Той създава възможност за художествена либерализация, за нови децентрализирани и демократични отношения в науката и изкуството, гаранции за самоинициативи, основи на нови отношения човек – природа – култура, подпомагащи опазването на природата. Важен за финансовата устойчивост е синтезът на изкуствата с хуманитарните и природните науки, с квантовата физика, теоретичната химия, геологията и молекулярната биология. Синкретизмът в съвременната естетика е неизбежен.

В резултат от собствения си художнически опит да осъществя на някакво ниво този синтез стигнах до заключението, че изкуството е природно-културен феномен. Твърдението е обосновано от научна теория, послужила за база на художествения проект „Геоложки пулс“. Днес физиката обяснява част от явленията и процесите в природата чрез закона за относителността на Айнщайн, а наред с това и от квантовите теории (струнна или мембранна). Достатъчно е да проследим някои от изказванията на професор Мишио Каку (Какү, М. 1994), един от създателите на струнната теория, за да провокираме любопитството си и да мислим как изглежда невидимият свят около нас. Огромното количество математически обяснения, подкрепени от експериментални наблюдения и доказателства още от началото на миналия век, когато се създават квантовите теории, са довели до необходимостта от обединяване на микро- и макросветовите в съзнанието ни в единна интелектуална визуализация за природата, в която живеем, за Вселената и мястото на човека в това обширно пространство – картина, която тепърва ще се „дорисува“.

В древността хората се образували с цел усъвършенстване на отношенията с природата. В миналото учените са били добри художници, а художниците – изобретатели. И днес мнозина се превръщат във философи-учени-живописци-концептуалисти, разсъждаващи за човека и неговите бавни, но уверени самоубийствени действия, накарняващи собствената му природа.

Чувството за спешност е актуално в множество културни изследвания. То се потвърждава от разработки за управление на културните процеси: „Културата често се дискутира като икономика, но е по-добре да я разглеждаме като екология, защото тази гледна точка предлага по-богато и по-пълно разбиране на темата. Виждането на културата като екология е в съответствие с културните ценностни подходи, които отчитат широк спектър от непарични цен-

ности.“ И още: „Използването на екологични метафори като регенерация, симбиоза, крехкост, положителни и отрицателни обратни връзки и взаимна зависимост създават богат начин за обсъждане на културата. След това се появяват различни гледни точки, които спомагат за разработването на нови таксономии, нови визуализации и нови начини на мислене за това как функционира културата.“ (Holden, J. 2015)

Днес повече отвсякога има нужда от преосмисляне на връзката с природата на базата на натрупаните познания за нея. Напредналите технологии предлагат условия за привидна независимост от заобикалящата ни среда, но в негатив – чрез отчуждаване от нея. Все по-често се отнасяме грубо към природата, а това има ефекта на бумеранга. Подобно явление наблюдавахме в изкуството на модернизма от първата половина на миналия век. През втората половина постмодерното критикуваше и унищожаваше. Така пред смаяните ни погледи се взривяваха културни достижения, вместо да останат за пример на късопамятните какво не бива да се повтаря. Моделите за грешни посоки бяха унищожени и днес има опасност обществата отново да продължат да експериментират с природата в деструктивно направление, от чувство на глупава сантименталност или моден реверанс към нещо отминало. Затова плахите стойности на метамодерното, ограничено единствено в трептенето между модерно и постмодерно, предизвикват чувство на неотложност за революционизиране на съвременната култура в нещо над човека, каквото са природата и животът. Призивът е, без да умираме в името на идеята, да живеем за спасяване на природното, насочвайки мисълта вертикално към дълбините на земните ни корени, да развиваме еко културата – основа на изкуството за човека.

2. Еко изкуството – примери и проблеми

Ще се спра върху няколко теми, които е добре да бъдат разисквани по-често от изкуството, посветено на екологията. Темите са обширни и е невъзможно задълбочено да се изследват в краткия формат на една статия.

2.1. Дълбочинно неформално разглеждане на процесите в натурата, като се използва интуитивният характер на изкуството

Цивилизациите в периодите от тяхното развитие имат различни култури, отговарящи на потребностите в обществата. Съвре-

менността изисква нова естетика в еко изкуството, защото дори във велики класически творби има пасажии, които не са актуални. Еко системата представлява непрекъснато еволюиращ жив организъм, моделиращ художествени прояви по нейно подобие. Творците, следвайки промените, обновяват естетиката на отношението си към заобикалящата ги естествена среда.

100

Напоследък бяха направени безброй открития, които довеждат познанията ни за човешката природа, произхода и развитието на цивилизацията до предел, където е време учените да намерят общото с изкуствата, за да продължат заедно по-нататък в развитието си, да пренапишат теории и да публикуват съвместно с арт обществото една много необходима обновена естетика на взаимоотношенията човек – природа.

Целите в съвременните художествени еко практики се постигат тогава, когато синтезът между наука и изкуство се осъществи на съвсем ново, нано-ниво. Забеляването на невидимите неща в реалността означава да скъсяваме дистанцията си с еко средата и да разглеждаме материята на много кратки интервали от разстояния и време, близки до нулата. Зоната на творчеството е там, където законите в математиката стават невалидни, – на границата, на която може да се случи сблъсък на материя с антиматерия и контактът между тях да се превърне в енергия. Това е зоната, в която всичко е възможно.

Еко изкуството е познато още като изкуство в природата, Land Art, изкуство за природния свят. Това световното явление няма точна дефиниция, печели привърженици и променя непрекъснато облика си в зависимост от времената. Често в съвременното изкуство екологичните проблеми се засягат повърхностно. Популярното разбиране за проблематика на екологичните произведения на изкуствата в повечето случаи се свежда единствено до техниката на изпълнение на творбата. Използват се силите и материалите на околната среда. Творбата без особени претенции за аналитично изследователска дейност, повлияна или задвижвана от вятър, вода, мълния, земетресения, може да информира, като интерпретира природните процеси и обучава относно екологични проблеми. За философия на това изкуство служи „некогнитивната естетика“ и е естествена практика за художниците, боравещи предимно с чувствата като основен източник на възприятията.

„Некогнитивната естетика“ става популярна в Източна Европа около падането на комунистическото управление – в края на 80-те и през 90-те години на миналия век. В България например политическите промени се свързват с недоволството на хората от екологичната обстановка, рефлектиращо в младото творчество на страната. Промените съвпадат с първите прояви на обявените за „авангардни“ за времето си прояви на екологичното движение в страната. Протестите в Русе относно екологичната катастрофа на срещуположния дунавски в град Гюргево, замърсяващ с хлорни съединения атмосферата над двата „побратимени“ града, е не само вик за глътка чист въздух за децата, страдащи от белодробна емфизема. Това е протест срещу режима на диктатора Николае Чаушеску, инженера на румънската соцхимизация, адресиран по косвен начин и до неговия български колега Тодор Живков. Движението „Екогласност“, освен че е първият политически бунт на българския народ срещу политическата система, е и интелектуално движение срещу социалистическия реализъм – пропагандния манифестен апарат за самоубийствената индустриална политика, изобретен от хегемонната комунистическа партия. Това е бунт и срещу модерността, без някога да бъде разбрана докрай, защото и тя, както много други прояви, е забранявана като продукт на капитализма.

101

С обявяването на демокрацията в България еко културата продължаваше да се развива в някакви форми на съвременно изкуство, без да парадирва с философско-естетически авангардни манифести. Тя просто се практикуваше от художници, искащи нещата да се променят за добро. Пример в това отношение е визуалният артист Цветан Кръстев от Варна.

По-късно появата на нови творчески сдружения беше съпътствана с гръмки изяви с цел провокиране на общественото мнение и прокарване на постмодерната деконструктивна арт стратегия за демонтиране парадигмите на социалистическата реалност. Успоредно с това се провеждаха и пленерите на Димитър Грозданов „Процес пространство“ в Балчик, за да ни напомнят деликатно, че природата не търпи бомбени промени, връщащи ни обратно към „лозунгарската“ епоха на социализма. Многобройните участници от цял свят допринесоха еко естетиката да се легитимира сред обществото, без да се предлагат рецепти за лечение на наранената природа. Те сякаш бяха табу за постмодерните нагласи след преживяния изтощителен

период на програмно антилиберално развитие по време на комунистическия експеримент.

Успоредно извън България в световните художествени еко практики съществуваше и друга естетика – „Когнитивната естетика“. На международните художествени форуми, подобно на Балчишкия (ежегодно организирани повече от 25 поредни издания), се появяваха примери в екологичните изкуства, целящи да преосмислят връзката ни с природата. Обратно на пасивността, се предлагаха приложими идеи за ново съвместно съществуване с околната среда и плахи рецепти за възстановяване на повредени екосистеми – белези от преживените десетилетия социализъм.

В инсталация „Свлячище“ (1997 г., Балчик – Градска галерия), която показах на международния фестивал за съвременно изкуство „Процес пространство“, се даваха конкретни предписания от хидрогеоложка и културоложка гледна точка как да се укрепят свличащите се културни пластове на града, пътуващи към и поглъщани от Черно море крайбрежни забележителности. (Ил. 1)

В други държави от бившия Източен блок има автори с много по-широки възгледи за това как екология и култура се обединяват в едно цяло. Проф. Жак Ленард например надхвърля остарелите представи от Просвещението за традиционните липсващи връзки между двете практики. Следвайки примера на Йозеф Бойс с художествените му еко творби, в кураторски проект той доразвива идеята, че културата е част от екологията. Създаденото парково пространство в зоната на изоставена мина в Германия е естетически социален проект, провокиращ размисъл върху историята на природата, с което интелектуалната стойност на проекта прераства в образователна (Ленард, Ж. 2006).

Друг пример от близкото минало за важни теоретични постановки в еко изкуството е Хундертвасер, който успешно за времето си прилага екологичната тематика в практическите си занимания. В живописни и графични работи той разработва нова естетика, намерила място в архитектурните му проекти и градоустройствени планове, в педагогическата му практика и активизъм.

Процесите в природата предизвикват верижни реакции и проследени на нано ниво, изявяват тяхната логична, линейна и закономерна последователност в пространство и време. Пречупени през призмата на квантова гео-екологична естетика, дълбоко скритите

тайни на планетата, кодирани в нас, изглежда да се регистрират от изкуството и без да се разбират със строга научност. Съществуващата реалност, често невиджана, а само усещана и материализирана в живописни картини, служи като доказателство за съществуването на тези процеси. Картината дава кураж за размисъл. Припомням си думите на Амадео Модилиани: **„Всяко голямо произведение на изкуството трябва да се разглежда като произведение на природата.“**

Природата на Земята е полузатворена екологична система. Тя приема материя под формата на фотони от слънчевите лъчи и други корпускулярни космични лъчения. Земята отразява голяма част от енергията заради електромагнитната си защита и излъчва малко количество под форма на радио- и електромагнитни вълни. Земната екосистема на молекулярно ниво и от гледна точка на квантовата механика е полузатворена, с прояви на квантовите закони на материята. Електронното суперпозициониране е причина за въздействието на земното притегляне. То намалява на места, където няма голямо струпване на материя или химическият състав на геоложките пластове варира. Гравитацията се влияе и от подземните води. Нарушаването на земните пластове при човешка намеса променя баланса на затворената екосистема.

В квантовата физика пребиваването едновременно в две различни състояния е известно като състояние на суперпозиция и стои в основата на квантовите компютри (революционизиращи начина за обработване на данни). Ако можем да определим точно границата, на която квантовите системи започват да се подчиняват на класическата физика, най-накрая можем да разберем разделението между световите. Как може да изобразим този въпрос, както и други подобни, в еко изкуство? Предизвикателството да опитаме си заслужава усилията.

Екологията е приложна, социална, геохимическа, космическа, физична и математическа екология; геоекология, биоекоекология и екология на човека – занимаваща се с изучаването на условията, необходими за неговото съществуване. **Там, където природата се разделя на жива и нежива, идва и геоекологията. „Геоекологията е научно направление на границата на геологията и екологията, в което се изследват закономерните връзки между живите организми, в това число и човека, техногенната и геоложка среда.“** (Dachev 2003)

Пресечната точка на съвременното изкуство, екологичната активност, политическата екология и геоекологията е тема, фокусирана върху хармонизиране на човешките дейности, отговарящи на изискванията за опазване на околната среда. Връзката между наука и изкуство, геология и култура, хидрогеология и културна антропология има значение за опазване на глобалната и регионалната околна среда на ново ниво, с възможност да се активират връзките между култура и екология, с отрасли на икономиката. Спомага за обмяна на вертикални прегледи, преминавайки през културни пластове, стигащи до фундаментите, върху които се гради съвременният живот на обществото. Например опазването на водите означава опазване на културата, а съхранението на културните паметници развива икономиката. Художественото занимание на еко тема би имало интелектуална и образователна стойност, ако стигнем до извода, че човек не трябва да върви срещу природната си същност, като се стреми да я побеждава, а внимателно да я изучава и осъзнава, без да я подчинява на себе си и избягва конфликтите с нея. Възможност за това се дава при анализиране на визуални моделни разработки, използващи законите за квантовото заплитане (*quantum entanglement theory*) и топологията на квантовите възли за време-пространство. Тези теории са на път да бъдат въведени в практиката чрез квантовата компютърна технология за избягване на проблемите на екологично неравновесие, дошло вследствие на моделирането на природата за нуждите на човека или на нейното експериментално опознаване. Ако избягваме конфликтите с природата, ще съхраним и човешкия свят.

2.2. Синтезът между наука и художествени практики – дълбочинен синкретичен похват в културата, който може да замести повърхностно заимстване на идеи между тях

Културата може да черпи енергия от съвременното познание за реалността. Квантовите теории и изследвания в микрофизиката напреднаха до такова ниво, че ги направиха фундаментални за мирознанието. Мирознание, важно и за културата, която по правило винаги се е оглеждала в природата – обект на научно внимание. Как тези мисли биха се имплементирали в съвременните художествени практики, без те (художествените практики) да се превърнат в илюстрация на научните твърдения? Отговорът е в търсене за доизвиване на науката чрез изкуствата. Тоест науката да стане изку-

ство, и обратното. В мои произведения обявявам непознати научни теории за медия на творбата и науката формално замества четката и боята в живописата. Научната идея се превръща в материалност чрез картините. До момента приложната наука е внедрявала в бита новите открития чрез инженерните технически разработки. Техническият дизайн определя художествения дизайн, който като част от приложните изкуства измести функцията на изящните творби, останали да действат с красотата си без мисия. Концептуализирането на еко изкуството с помощта на новите научни теории може да го превърне в широко поле за общуване на учени, артисти и широки социални екологични движения.

В миналото Паул Клее създаде школа за разглеждане процесите на модерността в дълбочина, инспирирана от научните разработки. Науката служеше за основа на размисъл в изкуството, без то да се използва в науката, защото науката не се нуждаеше от изкуството. Ешер чрез изкуството визуализира част от математиката. Създаде топологични модели, които се приеха в Оп арт като нещо оригинално, но математиката погледна някак високомерно към графичните изображения и продължи да фантазира, без да визуализира. Художниците не престанаха да подават ръка на учените и Менделброд създаде нещо, което във фракталната геометрия остана уникално. Днес физиците продължават сами да развиват теориите си, като често се изказват негативно спрямо постмодернизма – че е ненужно течение и опит за вмешателство в проблемите на точната наука. Според тях може единствено да се използва математическият език на изразяване, но затова пък остава неразбран извън тесните научни кръгове. Изкуство заради самото изкуство и наука заради самата наука не хуманизират обществата. Те се развиват самостоятелно до степен, че философите дълго време артикулират въпроса за абсурдния проблем дали развитие на нещо от само себе си и за себе си, без да може дори да си го представяме, ще послужи за хуманни цели в обществото. Такова развитие става доктринно и изкуствено се налага като задължителна художествена норма или закон в точните науки. Либералният формат се замества от конкретиката на цифрите. Физиците продължават да твърдят, че няма място за импровизации, въпреки че последните теории поддържат неопределеността като състояние на материята от гледна точка на суперпозиционирането и възлови теории в квантовата физика. Науките за природата

създават мост между точните и хуманитарните науки. Изкуствата и точните науки са били противопоставяни едни на други. Философията определя като крайно належащо в съвремението те да се помирят, защото представляват двете страни на една и съща монета. Продължаващата конфронтация не служи на опазването на живота във време, когато природоизследователите изказват становище, че се изисква ново отношение към света.

Сега преживяваме фундаментални промени и това, което изглеждаше немислимо вчера, може да стане очевидно утре. Изкуството се променя и се развива като нас. То живее в нас както Природата в сърцата ни. Когато разпространяваме красивото и доброто в света, ние се докосваме до изкуството и неговата природност и го признаваме за неин феномен. Произведението на изкуството е красиво с истинността си, но както всички велики и стари творби, някои негови пасажи престават да са актуални. В някои от тези случаи дори се прокрадва нетолерантност към съвремението, за което се налага необходимостта от преоценка на естетиката им.

В екологичната култура рядко се разсъждава върху научни концепции за процеси, протичащи в недрата на земната кора. А това е важно, защото еко явленията на повърхността на Земята се предопределят до голяма степен от дълбочинните пластове на литосферата. Например водонаситени подповърхности играят роля за формообразуването на видими релефи. Има се предвид нагънатостта на терените вследствие на земетресения и вулкани. Подземни водни течения образуват минерални басейни и извори, влияят на денодационни процеси (свлачища, отмивания на подземни маси и почвени слоеве). Това е само механичната проява на водата. Има и друга картина, която е скрита на пръв поглед, но многозначителна, отнасяща се до физико-химическия баланс в неживата природа. Или с други думи, водата е кръвта на Земята, според Иван Ж. Стоянов (учен природоестественник, геолог, дълги години преподавал в Минно-геоложкия институт в София и един от неговите създатели)⁴.

В проекта е засегната темата за миграцията на човека и културата, свързана с миграцията на водата в природата. При необичайни обстоятелства се налага човек да мигрира, което е съдбовен избор

⁴ На тази тема беше осъществена изложба на мой проект със заглавие „Геоложки пулс“ през 2014 г. в Регионалния исторически музей в Стара Загора. Изложбата с мотото „Изкуството е природен феномен“ бе обсъдена на семинар между НБУ, Национална художествена академия в София и РИМ – Ст. Загора.

и предопределение за дълъг период. За да се направи избор на подходящо място, където да се установи, е важно при изработването на навигационна система да се има предвид картографирането на земните енергийни зони, моделирани от подземни води, за да знаем къде да насочим усилия, емоции и творчество. Така ще избегнем чувството за предопределеност от природата, без да я променяме, като я накърняваме. За да отхвърлим детерминизма и създадем условия за посибилитизма, Иван Стоянов в проекта „Геоложки пулс“ посочва природен феномен, който служи за навигационна, реперна линия при определяне собствената локация. „Глобалният хидрогеоложки наномиграционен поток“ е съвременно геоморфоложко научно обозначаване, което обединява в едно имената на геолого-географски обекти. Тези обекти имат съществена роля в живота на хората, които чрез тях се ориентират в заобикалящия ги свят. Задача на изследването на „Глобалният хидрогеоложки наномиграционен поток“ е да събере, класифицира и разкрие закономерностите, отнасящи се до възникването на конкретни зони вследствие на подземните води. Тези зони са обекти на културологични изследвания.

2.3. Социологизиране на еко изкуството и природната естетика

Водата, освен че има решаващо значение за неорганичния жив свят, също е и основна материална единица в живия организъм. Тя е важен обект на изследване от науката, а в социалния живот е водеща политико-икономическа тема и зона на дискусии. Опазването на водните ресурси е основен екологичен проблем. Световните запаси от прясна вода винаги са били поставяни в центъра на вниманието на политици, общественици и различни анализатори.

В битката за опазване на водите и околната среда се ангажират дялове на изкуството, като мода, графичен дизайн, промишлен дизайн, архитектура, озеленяване. Така наречените изящни изкуства не са толкова активни и дори творбите на land art, които заемат внушителни площи, остават незабелязани, експонирани извън градската гъсто населена среда. Честа проява на еко изкуството е временното (създадено за да изчезне или за да се трансформира). Произведенията са предназначени за конкретно място и не могат да се преместват, имат малобройна публика и липса на комуникативност извън кръга на създателите. Изключения са инсталациите на Кристо (Ил. 2).

Лендарт избяга от рамката на музея и потърси свободно развитие в либерален природен формат, но за жалост се отдалечи от зри-

телите и се затвори в собствената си рамка. Трудното експониране на еко изкуството в традиционните музеи доведе до създаване на онлайн галерии, често непълноценни при експониране на екологичното изкуство. Преживяната среща „на живо“ с произведението обогатява нашите възприятия за света, в който живеем. Неговата сила при презентацията понякога се имитира с новите компютърни възможности на добавената реалност. Пример за това е италианският критик, изследовател, еко активист и визуален артист Пиетро Джиларди / Piero Gilardi. (Gilardi, P. 2017)

Като цяло лендарт има опасност да се превърне в елитарна култура, която не може да намери нужната популярност сред почитателите на съвременното изкуство и широката публика, обръщаща все повече внимание на екологичния life stile – стил на живот в хранене, обличане, почивка, козметика, обзавеждане, рециклиране, използване на алтернативни енергийни източници и други прояви във всекидневието. Появява се необходимост от нова художествена естетика, отговаряща на потребностите, засега предлагана главно от приложните изкуства, което не е достатъчно. „Високото изящно изкуство“, каквото е музейното, с възпитателно-естетическа интелектуална стойност, следва да поеме своята солидна социална функция да създава нови естетически критерии в обществото, възстановяващи връзката му със Земята посредством нови естетически символи, знакови за екологичното движение на XXI век, променящи естетиката и качеството на живот, да задава въпроси. Например: как да се отъждестви културата с водата, като се отчете опитът на учени и активисти, разработващи темата?

Проф. Румяна Ценкова от Университета в Кобе, Япония, е създателка на нова специалност „Аква фотомика“. (Cattaneo, T. 2015) Чрез спектрален анализ тя изследва видове води, променили свойствата си вследствие на погълнатите минимални количества енергии⁵. Като свързва във верижна реакция всички видове живи клетки в организма, водата във водонаситените земни пластове предопределя нано-миграционни геохимични и филтрационни процеси, от които зависят енергийно-физико-геоложките характеристики на природата. Изследване на биологичния свят с невидима светлина, инфрачервена светлина в близкия обхват на електромагнитния спектър на инфрачервена светлина⁶ дава възможност да се докаже едно от твърденията

⁵ <http://www.aquaphotomics.com/applications/solute-analysis/>

⁶ <http://nirslab.org>

в проекта „Геоложки пулс“ (2004 – 2014), че водата е носител на промени и вследствие на колебания на енергийния интензитет в различните геоложките зони се явяват функционални изменения на клетките. Проф. Люк Монтание изказва становище (Монтание, Л. 2014), съпадащо с изказване на проф. Иво Кременски – молекулярен биолог и генетик, в подкрепа на създателите на проекта „Геоложки пулс“, публикувано във видео формат на страницата на проекта⁷.

Всяко място има своя идентичност, определяна от природните процеси, протичащи дълбоко в земните недра. Многообразната геолого-хидрогеоложка среда се отразява на живите организми и функциите на човека, които имат ефект върху неговата психология, социален живот, бит, култура и творчество. Пъстрата хидрогеоложка картина предопределя и голямо творческо разнообразие. Интензитетът на процесите в земната кора определя степента на културните различия. Затова в населени райони с необикновено богата хидрогеоложка природа се забелязват уникални по различията си творчески нагласи.

Напреженията вследствие нарушаването на равновесието в околната среда могат да прераснат в стимул, но и обратно – в несправедливост и неравенство, включително бедност, расизъм и насилие. Неоколониално-политическата екология признава, че начините, по които приемаме природата, носят дълбоки непризнати последици за начина, по който се организира обществото и се възлагат отговорности за промени в околната среда, както и оценка на социалното въздействие върху природата. (Bryant, R. 1997; Robbins, P. 2004)

Еко активистът Дейвид Сузуки говори за геноцид спрямо инуитите (група ескимоски народи) в Канада. Той е предизвикан от нарушаване на природното равновесие вследствие добива на нетвърди горива в Северните територии, където се намират най-големите ресурси от прясна вода за човечеството. Пренебрежителното отношение към културата на местното население, свързана с водите, намиращи се в района на икономически интерес, води до геноцид към всички народи на планетата.

Дали акции на някакво еко движение ще могат да помогнат повече от културните прояви, е спорно. Примерът подсказва, че културната устойчивост определя социалното поведение и икономическите мерки в политиката на държавите.

⁷ <http://www.geologicpulse.com/zone-1-bg/>

Отделно разгледана, екологията, специално нейните политически измерения, до неотдавна се ползваше само с ограничено внимание в рамките на академичните изследвания върху визуалните творчески практики (и най-вече история на изкуството). През последните години това положение сякаш се променя вследствие на заплахата от многобройни екологични кризи и на изяви в обществено-политически и икономически план в световен мащаб. Има остро чувство за неотложност за действие в рамките на различни области на визуалната култура, включително художествени изложби и социални движения. Екологичните опасения се пренасят в медиите, основно във видео, документална фотография, архитектура, социалнотворческа активност и в малка степен в живописа.

От моята позиция на изследване на изкуството като живописец се възползвам от интердисциплинарни научни и културоложки изследвания и критичната философия, където може да се намерят твърдения, че артистите са ангажирани с нов реализъм и нов материализъм. Поддържам мнението на някои теоретици, макар други да го обявяват за спекулативно, че екологията се нуждае от нова таксономия и класификации. Приемайки, че между култура и природа има директна връзка, то таксономията на културата също се променя. Мисленето за култура от гледна точка на парите е доминиращият подход в съвременната политика. В екологията напоследък се твърди, че за сложни взаимозависимости, които оформят търсенето и произвеждането на изкуства и културни предложения, е важно разглеждането на културата като екология, а не като икономика. Това разбиране предоставя обзор, а не привилегия на един вид стойност, например финансовата, над други, които се приписват на екологията, и обратното.

2.4. Устойчивост на художествените екологични практики, гарантирана от общественото развитие

Екологично ангажираното изкуство носи потенциал да преосмисли социалната политика. То може да въздейства повече, отколкото правосъдието и политическият активизъм могат да направят за регионалната екология и климат. Напоследък да си „еко“ е твърде модно – сякаш се изисква само системно спазване на правила за опазване на естествения живот. Но дали това е достатъчно? Печалби на едрите корпорации и енергийната мафия идват от „търговия“ с природа. Ограбването на природата е подсъдима криминална

дейност. Съвременното изкуство се очаква да подкрепя усилията за борба с паразитиращите индустрии, които нарушават равновесието в природната материя и нейните качества. Материята е енергия и следователно с промяната ѝ настъпват изменения във функциите на биологичните организми, а физиологичните процеси имат социално-психологически ефект, влияещ върху културните и творческите явления.

2.5. Изработване на модел за нови взаимоотношения между човек, природа и изкуство

При доминиращите капиталистически отношения в света добивът на природни изкопаеми не се планира, а се регулира от свободния пазар и борсата на акции. До момента не е направено нищо успешно за спиране на този механизъм. Инвестициите се насочват не там, където трябва, а там, където има изгода, и често се получава свръхпроизводство, надхвърлящо многократно потреблението на извлечените земни суровини. Спекулативните сделки засягат природата. Финансовите борси определят природния баланс и отношението на човека към естествените процеси в Земята. Търговията със земните богатства става смъртоносна игра. Човекът играч може да пренапише правилата без жестокост – така че губещите да не изпитват липсата на хуманност, а печелившите да задоволят апетита си за печалба, без да накърняват обществените интереси за съхраняване на природата. Стилът в изкуството сайбърпънк се обявява срещу тежките правила. Това са естетиката на манга / аниме, появата на виртуалната реалност, „Cyberpunk“ 1988, Анонимните, Окупирай Уолстрийт, криптоанархизмът и като отражение на движенията през 2009 г. се появи първата криптовалута Биткойн (Nakamoto, S. 2009). (Ил. 3)

Заедно те имат голямо политическо отражение върху опазването на околната среда и върху социалния живот, изразено в метамодерната култура на XXI век. Предлага се подмяна на правилата с нови, междумодерни и постмодерни. Ако артистично помислим, че **„портретът не трябва да е като оригинала“**, защо да не заместим търговията с акциите за добив на суровини с арт акции. Когато еко картините заменят представата ни за природа, тогава закупуването на акции за добив на природни изкопаеми ще се подмени с инвестиции в изкуството. Няма да се търгува със самата природна действителност, а с картината за нея. Замяната на материалните богатства

с духовни може да промени правилата за търговия с природата. Печалбите ще са големи, а губещите няма да страдат. Търговията със съвременен изкуство е много по-печеливша от търговията с акции за добив на злато, петрол, въглища или шистов газ. По този начин печалбата няма да се осъществява чрез оригинални изкопаеми богатства, а чрез търгуване на еко изкуство. Няма да се спекулира с действителната природа и тя няма да се унищожава вследствие на дивиденди при свръхдобива на природни суровини. Играчите ще възприемат забавната виртуална реалност като истинска – независимо че всъщност е илюзия, и търговията с изкуство би се превърнала в интерактивна симулация на реалния живот. За играчите с природата екологичните арт пари може да са очила за виртуална реалност. С въвеждането на арт криптокапитал вече сме на крачка от осъществяване на концепцията за холистично общество, а според първите разпространители на идеята към „Фондация за изобразителен синтез“ криптоарт има потенциал да направи утопията реалност. Прилича на шега, но приемете нещата сериозно. Проблемът с екологията се решава от гражданите, а гражданският вик за спасение на планетата няма да се чуе, без да се пренасочат финансовите инвестиции на всеки един от нас към епимодерното изкуство, което представлява еко движение. Така може да не платим „високата цена на отказа от класовата борба“, определена от проф. Янис Варуфакис / Yanis Varoufakis, докато едни общности просперира за сметка на други, от което страда най-много природата. Дойде времето не за класова борба, а за финансовата революция с цел опазване на Природата чрез епиреалното изкуство (*epi reality art + rescue of nature = world financial war – social revolution*), издигащо призива *USE ART CASH FOR FINANCIAL JUSTICE*.

Епиреалното включва метамодернизма в еко изкуството, даващо възможност чрез нов романтизъм да привлече вниманието с образи, вдъхващи неизбежност, обреченост и чувство на тревога. В творбите си Уитфут / Wittfooth и Милър / Miller изразяват критиките си относно екологичната криза чрез иконографията.

(Ил. 4) *Pieta* от Мартин Уитфут, 2011 г.

Wittfooth (2011) работи над сцената Пиета, Трупът на убита птица наподобява Исус в прегръдката на Богородица. Стомахът на птицата е пропит от замърсителите и токсичните материали. Дървото с

антропоморфна форма, поело ролята на Божията майка, сякаш гледа обвиняващо към публиката: „Вижте – убихте го!“ Смисълът на свещеното е пренесен в природата – имплицитен, но предполагащ някаква нова трансцендентност и приканващ към действие (Ил. 5). По сходен начин въздейства работата на Милър (2013), изобразяваща поражението на Сатана от архангел Михаил.

Дали убедително пресъздаваната метамодерна образност стимулира науката да разрешава проблемите в дълбочина? Социално ангажираното изкуство привлича нови привърженици на еко движението, но дали зелените политически партии ще успяват да прокарват нови закони за опазване на околната среда? Художествените попадения не биха играли особена роля, ако не са в комбинация с други лостове за ангажиране на вниманието на широката публика. Изкуството се превръща в разпространител на идеи, върху които си заслужава да се помисли. Епимодерната творба е натоварена и с друга функция: поема задължението да осъществи промяната в мисленето на хората. Творбата не е лозунг, който политиките могат да използват или революционерите да слагат по барикадите на недоволните от общественото устройство. Художествените практики може да се превърнат от плакат в своеобразен финансов инструмент за осъществяване на дълбоки социални реформи, с които би могло да се опази Земята. Съвременното ЕКО изкуство гледа към природата в дълбочина, по нов художествено начин, обединено с научни изследвания, финанси и политики. То е смело, нахално, арогантно и служи на каузата „Опазване на живота“, а от това няма нищо по-важно.

Библиография:

- Bryant, R. and S. Bailey. (1997). *Third world political ecology*. London: Routledge.
- Carlson, A. (2016). "Environmental Aesthetics" 2016, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2016/entries/environmental-aesthetics/>> <https://plato.stanford.edu/entries/environmental-aesthetics/>
- Cattaneo, T. M. P., G. Bazar, A. A. Gowen, G. F. Greppi, S. Mura, R. Tsenkova. (2015). Water monitoring with hyperspectral techniques. *Transitional Waters Bulletin*, Vol. 9,) 1,

11-19, <http://siba-ese.unile.it/index.php/twb/article/view/15386/13374>

Dachev, D. (2003). Some current issues in Bulgarian geoeology. *50 years University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski"*. Annual, vol. 46, Part I, Geology and Geophysics, Sofia, 227-230. http://mgu.bg/annual/public_html/2003/en/svityk1/dokladi_pdf/Dachev_eng.pdf

Exploring biological world with invisible light. NIRS group, Kobe University, <http://nirslab.org>

114 Exploring Water Molecular System in Nature. Aquaphotomics.com: <http://www.aquaphotomics.com/applications/solute-analysis/>

Freinacht, H. (2014). Brendan Dempseyon. [Re]construction: *Metamodern 'Transcendence' and the Return of Myth*, Wittfooth u Miller <http://metamoderna.org/?lang=en/> <http://www.metamodernism.com/2014/10/21/reconstruction-metamodern-transcendence-and-the-return-of-myth/>

Gilardi, P. (2017). *Nature Forever*, 13 April – 15 October музей MAXXI – Рим http://www.maxxi.art/wp-content/uploads/2017/04/20170412_MAXXI_PieroGILARDI_PR.pdf; https://www.youtube.com/watch?time_continue=24&v=-XwdeVQ4LiI

Holden, J. (2015). Cultural ecology: Fits survive? Or survivals fit? The Ecology of Culture. Report commissioned as part of the Cultural Value Project The Ecology of culture and values, Posted on Sep 5, 2016 by admin in issue #06. [http://www.ahrc.ac.uk/documents/project-reports-and-reviews/the-ecology-of-culture/A Report commissioned by the Arts and Humanities Research Council's Cultural Value Project](http://www.ahrc.ac.uk/documents/project-reports-and-reviews/the-ecology-of-culture/A%20Report%20commissioned%20by%20the%20Arts%20and%20Humanities%20Research%20Council's%20Cultural%20Value%20Project)

Kaku, M. (1994). *Hyperspace*. Oxford University Press

Nakamoto, S. (2009). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*, <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> /

Robbins, P. (2004). *Political ecology: a critical introduction*. Oxford: Blackwell

Suzuki, D. (2013). The Trial of David Suzuki. Royal Ontario Museum (ROM), <https://globalnews.ca/news/950824/campaign-puts-david-suzuki-on-trial/2013>; https://www.youtube.com/watch?time_continue=24&v=-XwdeVQ4LiI/

Sychev, D., A. Ulanov, A. Pushkina, M. Richards, I. Fedorov & A. Lvovsky. (2017). *Enlargement of optical Schrödinger's cat states*, <https://ria.ru/science/20170501/1493352186.html>

Vermeulen, T. and R. van den Akker. (2010). Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*. Volume 2, Issue 1

Ленард, Ж. *Културата е част от природата. Разговор с Ирина Генова, Ангел В. Ангелов и Светла Петкова*, (2006). Превод Ирина Генова. – *Култура*, бр. 37/ 27 октомври, <https://www.kultura.bg/bg/article/view/12234>

Истомин, Т. (2015). Метафизика метамодеิร์นизма. <http://www.philosophy.co.ua/?p=2072/>

Миланов, А. (2016). *Холистично общество. Фондация „Граждани на Новата епоха“*

Монтание, Л. (2014). Водата предава ДНК информация на разстояние. – *Осем*, № 10

Попов, Ч. (1998). Изложба на клуб „Вар/т/на“. – *Изкуство / Art in Bulgaria* № 50-51

Ил. 1. Йонко Стоянов. Свлачище, 1997,

Градска галерия Балчик.

Фотография – личен архив

Ил. 2. Кристо / Christo. Плаващите кейове, 2016,

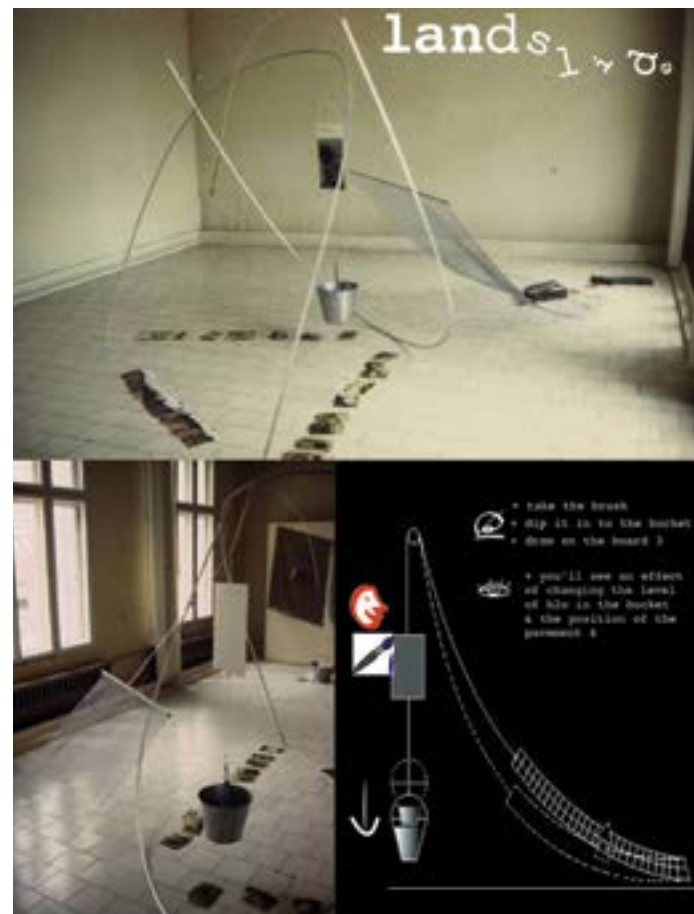
Езерото Изео / Lago d'Iseo.

Фотография – личен архив

Ил. 3-7. Йонко Стоянов. Геоложки пулс, 2014,

РИМ и филиали Стара Загора.

Фотография – личен архив

ил. 1

ил. 2

ил. 3

ил. 4

ил. 5

ил. 6

ил. 7